

بررسی و مطالعه اثرات آزمون سراسری بر برنامه درسی از

نظر معلمان دوره دوم متوسطه

DIO: <https://dx.doi.org/10.22070/tlr.2022.15410.1187>

غلامرضا یادگارزاده^{۱*}، عادل فاطمی^۲، شهرزاد علی اکبر سلطان^۳

۱. استادیار گروه مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
۲. استادیار آمار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج، تهران، ایران.
۳. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران، ایران.

چکیده

مقدمه: آزمون‌های خطیر به دلیل اهمیت نتایج آن و اثرگذاری بر سرنوشت آزمون‌دهندگان همواره برنامه‌های درسی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این اثر هم می‌تواند مثبت باشد و هم منفی. بر این اساس هدف از پژوهش حاضر بررسی و مطالعه اثرات آزمون سراسری بر برنامه درسی از نظر معلمان دوره دوم متوسطه است.

روش: طرح پژوهش مورد استفاده در مطالعه حاضر پیمایشی است. جامعه پژوهش متشکل از معلمان دوره متوسطه دوم شاغل در شهرستانهای استان تهران بود. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب بود که از جامعه مورد نظر تعداد ۳۶۳ به عنوان نمونه از شهرستان‌های رودهن، قرچک، بهارستان ۲، شهر ری ۱، شهریار انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده و پرسشنامه محقق ساخته با ضریب پایایی قابل قبول بود. برای تحلیل داده و اطلاعات از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شد.

نتایج: نتایج نشان دادند که از نظر معلمان آزمون سراسری بر اهداف، روش‌های تدریس و یادگیری، سنجش کلاسی، اجرا اثر منفی داشته و منجر به شکل‌گیری برنامه درسی پنهان شده است. با محور قرار دادن برنامه درسی پنهان مدل خروجی پژوهش نشان داد فرایند تدریس و یادگیری بیشترین اثر و اهداف کمترین اثر را از آزمون سراسری پذیرفته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که در تقابل برنامه درسی و آزمون سراسری، غلبه با آزمون است و نظرات معلمان وضعیت مطلوبی را در مدارس نشان نمی‌دهد.

نشریه علمی

پژوهش‌های آموزش و یادگیری

دوره ۱۸، شماره ۱، پیاپی ۳۳
بهار و تابستان ۱۴۰۰
صص: ۷۱-۸۵.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۸/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۷

مقاله پژوهشی

Journal of

Training & Learning Researches

Vol.18, No. 1, Serial 33

Spring & Summer
2021

pp.: 71-85.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، آزمون سراسری، کنکور، برنامه درسی پنهان، سنجش آموزش، تدریس و یادگیری

*Email: yadegarzadeh@gmail.com

مقدمه

تعلیم و تربیت یکی از پیچیده‌ترین فرایندهایی است که بشر در طول تاریخ با آن مواجه بوده و هست. تربیت دارای عناصر متعددی است که برنامه‌های درسی یکی از آنها است. عناصر اصلی برنامه درسی عبارتند از منطق، هدف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، نقش معلم، مواد و منابع، گروه‌بندی، مکان، زمان و سنجش [۱]. عمده‌ترین مولفه‌های مبین یک برنامه درسی اثربخش عبارتند از محتوای معنادار، یادگیرنده فعال، ارتباط محتوا با زندگی واقعی و قابلیت فهم محتوا متناسب با استعدادهای یادگیرنده [۲]. سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بر اساس محتوای ارائه شده در برنامه درسی و با دو هدف بازخورد و بهبود یادگیری و غربالگری انجام می‌گیرد [۳]. اکثر پژوهشگران معتقدند سنجش و آزمون‌هایی که با هدف غربالگری و رتبه‌بندی انجام می‌شوند روی برنامه‌های درسی اثرگذار هستند [۴]. با تحلیل اثرات سنجش (خصوصاً با هدف غربالگری) [۵]، که از نظرتاریخی نقش اصلی سنجش بوده است، یافتن و برجسته سازی تفاوت‌ها در یادگیری دانش‌آموزان و رتبه‌بندی آن‌ها بر اساس پیشرفت تحصیلی بوده است. چنین نگاهی به سنجش برنده‌ها و بازنده‌ها را به وجود می‌آورد. بعضی از دانش‌آموزان سریع موفق شده و براساس این پیروزی تمایل به یادگیری بیشتر پیدا می‌کنند و رشد می‌کنند؛ برخی دیگر خیلی زود شکست می‌خورند و انگیزه خود برای ادامه کار را از دست می‌دهند. استیگینز^۱ (۲۰۰۵) در بررسی سنجش از نگاه دانش‌آموز معتقد است که سنجش با نگاه تبدیل کردن دانش‌آموزان به دو گروه موفق و ناموفق آنها را در مسیر رقابت کاذب قرار می‌دهد و اولین نتیجه این امر انحراف از اهداف برنامه درسی است [۶]. دیدگاه‌های بسیار متنوعی نسبت به اثرگذاری آزمون‌ها بر برنامه درسی وجود دارند. از یک سو طرفداران اثربخشی آزمون‌ها آن را مکانیسمی مفید برای قضاوت در خصوص کارایی نظام‌های آموزشی و شناسایی نقاط ضعف و مشکلات یادگیری سنجش، ابزار مفیدی برای بازخورد در خصوص تدریس و یادگیری و محتوای برنامه‌های درسی و قضاوت در خصوص موفقیت و یا عدم موفقیت برنامه می‌دانند [۷]، [۸]. از سوی دیگر برخی معتقدند آزمون‌های خطیر و ملی هرچند دارای مزایایی برای نظام‌های آموزشی هستند

اما روی فرایند یادگیری اثر منفی دارند و از این رو نظام‌های آموزشی باید تلاش کنند این اثر را کنترل کنند [۷]، [۹]، [۱۰].

برخی معتقدند نقش معلم در کلاس درس باید مورد توجه قرار گیرد. در بررسی واکنش معلمان به آزمون‌های ایالتی [۱۱]، آزمون‌های خطیر به دلیل تأثیرگذاری بر کار معلم بالتبع برنامه‌های درسی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. این تأثیر می‌تواند خیلی سطحی و یا خیلی عمیق باشد. معلمان شرکت کننده در این پژوهش سطح اثرگذاری بر کار معلم را وابسته به میزان اهمیت آزمون‌ها دانسته‌اند. کروکو^۲ و کاستیگان^۳ در بررسی علل محدود شدن برنامه‌های درسی در مدارس دریافتند توان و انعطاف‌پذیری نظام آموزشی در میزان تأثیرپذیری از آزمون‌ها نقش تعیین‌کننده دارد [۱۲]. نظام‌های آموزشی که از نظر نیروی انسانی، دانش فنی و پداگوژیکی، ساختار سازمانی و شیوه‌های آموزشی کارآمد هستند در مقابل اثرات آزمون‌ها مقاومت می‌کنند و به سادگی فرایندهای خود را با توجه به نتایج آزمون‌ها تغییر نمی‌دهند. در استرالیا مطالعه‌ای در مورد تأثیر آزمون‌های خطیر بر عملکرد مدرسه که در گذشته مطرح بوده و همچنان نیز در محافل تربیتی مطرح است [۱۳] انجام شد و پژوهشگران دریافتند آزمون‌ها روی شیوه تدریس، توزیع مواد درسی (وزن هر درس در برنامه)، و افزایش موفقیت دانش‌آموزان تأثیر دارند. پژوهشی که روی معلمان زبان خارجی انجام شد و اثر آزمون استعداد تحصیلی بر برنامه درسی دوره ابتدایی را مورد بررسی قرار داد [۱۴]، مشخص کرد در دوره ابتدایی اثرگذاری آزمون‌ها بر برنامه درسی خیلی محسوس نیست. دلیل این امر تمرکز برنامه درسی دوره ابتدایی بر یادگیری و سنجش توصیفی است.

در مطالعه‌ای دیگر از منظر برنامه‌ریزان درسی موضوع مورد بررسی قرار گرفت و نشان داد که برای برنامه‌ریزان درسی خوشایند نیست که برنامه تدوین شده آنها از مسیر خود منحرف شود و به هدف تعیین شده نرسد [۱۵]. برخی برنامه‌ریزان نگاه متعصبانه به این موضوع دارند و برنامه‌های خود را به گونه‌ای تدوین می‌کنند که اثر منفی آزمون‌های منطقه‌ای را خنثی کنند. آنها همچنین تأکید می‌کنند برنامه‌ریزان حرفه‌ای معمولاً تلاش می‌کنند اثر سنجش را در برنامه درسی پیش‌بینی و راهکارهایی را برای آن به معلمان

3. Costigan

1. Stiggins, R

2. Crocco

کنکور باشد؟ این پرسش به صورت مستقیم تأکید بر این موضوع دارد که برنامه‌های درسی دچار انحراف شده‌اند و تلاش نظام آموزشی برای تحقق اهداف برنامه‌های درسی تحت تأثیر آزمون سراسری قرار گرفته است [۱۶]، [۲۱].

هر چند آزمون سراسری به عنوان غربال داوطلبان متقاضی ورود به آموزش عالی عمل می‌کند اما این سرند اکنون تبدیل به یک سد فتح ناشدنی و بسیار دشوار تبدیل شده که داوطلبان ناچارند از سال‌ها قبل از مواجهه واقعی با آن خود را آماده کنند، همانطور که برلینر^۱ می‌گوید این امر اثر نامطلوب بر فرایند یادگیری دارد [۲۲]. هر چند آزمون سراسری را باید به صورت همه جانبه و در ظرف خودش مورد بررسی قرار دهیم اما آنچه نقطه تمرکز این طرح است اثر نامطلوب آن بر برنامه درسی است که پیش‌بینی و کنترل آن دشوار و مستلزم بررسی و مطالعه دقیق و همه جانبه است که از یک طرف برنامه درسی و الزامات آن دیده شود و از طرف دیگر آزمون به عنوان یک پدیده غیر قابل حذف مورد مذاقه قرار گیرد [۲۳]. پژوهشگران تأکید می‌کنند آزمون‌های خطیر نه تنها منجر به بهبود برنامه درسی و تدریس نمی‌شود بلکه باعث کاهش انتظارات از برنامه می‌شود. شواهد از این ایده حمایت می‌کنند که هرچه اهمیت آزمون برای افراد بیشتر شود اثر آن هم بر برنامه درسی بیشتر خواهد شد. اکثر پژوهش‌ها حاکی از آن هستند که برنامه‌های درسی بیشترین تأثیر منفی^۲ را از آزمون‌های چند گزینه‌ای می‌پذیرند. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهند آزمون‌های استاندارد منجر به تحریف برنامه‌های درسی می‌شوند. آزمون‌های خطیر چندگزینه‌ای منجر به تضعیف برنامه درسی و معلمان و خراب شدن تدریس می‌شود زیرا معلمان را به سمت آن چیزی سوق می‌دهند که در آزمون مهم است.

یکی دیگر از جنبه‌های مهم و مورد توجه پژوهشگران در خصوص آزمون‌های پیشرفت تحصیلی و آزمون خطیر، بحث برنامه درسی پنهان است. برنامه درسی پنهان تمام آموخته‌های دانش‌آموزان را تحت تأثیر محیط مدرسه و روابط و مناسبات فرهنگی حاکم بر مدرسه می‌داند [۲۴]. در مطالعه‌ای مشخص شد که برنامه درسی پنهان و پیشرفت

توصیه کنند. در بحث تغییر برنامه‌های درسی نیز تأکید می‌شود، در مواردی که نتایج سنجش بر فرایندهای پشتیبانی و پاسخگویی اثر مستقیم دارد استفاده از آزمون‌های خطیر گریزناپذیر است [۴]. نحوه استفاده و بهره‌برداری سیستم از نتایج آزمون جایگاه آن را در برنامه درسی تعیین می‌کند. افزایش وزن تاثیر نمرات آزمون‌های خطیر منجر به محدود کردن برنامه درسی، تمرکز مدارس بر عملکرد به جای یادگیری، کاهش جنبه حرفه‌گرایی معلم، افزایش فرهنگ سوگیری، افزایش استرس معلم و دانش‌آموز، افزایش تقلب و کم‌کاری در نظام آموزشی و ناتوانی مدرسه در ارزشیابی دقیق دانش‌آموزان خواهد شد.

مرور پژوهش‌های انجام شده در خصوص اثر آزمون‌ها (به‌صورت ویژه آزمون‌های خطیر و غربالگر) بر برنامه درسی نشان می‌دهد این نوع آزمون‌ها بر عملکرد معلم، فرایند یادگیری [۱۶]، اهداف برنامه، اهداف بالادستی [۹]، ناسازگاری با یادگیری معنی‌دار و فرایند تدریس [۱۷]، انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری و نحوه قضاوت در مورد یادگیری اثر مستقیم دارند [۱۶]، برنامه درسی غیر رسمی را دیکته می‌کنند، منجر به غلبه آمادگی آزمون بر یادگیری می‌شوند [۱۸]، برنامه درسی را محدود می‌کنند [۱۰]، تدریس را به سمت آمادگی آزمون سوق می‌دهند [۱۹]، تقلب و تکیه صرف بر محفوظات رواج می‌یابد.

در ایران آزمون سراسری ورودی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی (کنکور) به عنوان یک آزمون خطیر و غربالگر مخالفان و موافقان جدی دارد که هر یک از دیدگاه خود به بررسی و تحلیل این موضوع می‌پردازند اما آنچه اهمیت دارد این است که معلمان و دست‌اندرکاران نظام آموزشی همواره از اثرگذاری منفی این آزمون بر کار مدرسه و برنامه‌های درسی شکایت دارند و این بحث‌ها در کنار حساسیت بسیار زیاد جامعه نسبت به آزمون‌های سراسری در سال ۱۳۸۶ منجر به تصویب قانون سنجش و پذیرش شد. هرچند این قانون نتوانست از حساسیت و تأثیرگذاری آزمون سراسری بر برنامه‌های درسی بکاهد اما جامعه را در مقابل این سوال مهم قرار داد [۲۰]: آیا مدرسه باید محل آماده‌سازی داوطلبان

دارای اهمیت زیادی برای افراد هستند اثرگذاری منفی بر اثرات مثبت غلبه دارد. در واقع می‌توان گفت اثرپذیری منفی برنامه‌های درسی از آزمون سراسری با توجه به مستندات پژوهش توجیه قابل قبول خواهد بود.

^۱ Berliner

^۲ . ممکن است این پرسش پیش بیاید چرا اثر منفی؟ این می‌تواند نوعی سوگیری نسبت به نتیجه آزمون باشد. بررسی‌های پژوهشگران نشان می‌دهد در آزمون‌های غربالگر و هنجاری و آزمون‌هایی که

۳- آیا آزمون سراسری بر فرایند تدریس و یادگیری در دوره متوسطه اثر منفی دارد؟
 ۴- آیا آزمون سراسری بر فرایند سنجش کلاسی در دوره متوسطه اثر منفی دارد؟
 ۵- آیا آزمون سراسری منجر به شکل‌گیری برنامه درسی پنهان در دوره متوسطه می‌شود؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر براساس هدف کاربردی است. پژوهش کاربردی پژوهشی است که با استفاده از نتایج تحقیقات بنیادی به منظور بهبود و به کمال رساندن رفتارها، روش‌ها، ابزارها، وسایل، تولیدات، ساختارها و الگوهای مورد استفاده جوامع انسانی انجام می‌شود و هدف آن توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص است [۲۹]. طرح تحقیق مورد استفاده در این پژوهش روش پیمایشی است تا از طریق آن بتوان ماهیت شرایط موجود، رابطه میان رویدادها و وضعیت موجود [۳۰] اثرگذاری آزمون سراسری بر برنامه درسی متوسطه را نشان داد. پژوهش پیمایشی که ذیل پژوهش‌های خودگزارش‌دهی قرار می‌گیرد به دلیل اینکه تصویر نسبتاً دقیقی از وضعیت موجود پدیده‌ها در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد کاربرد بسیار گسترده‌ای در موضوع‌های علوم انسانی دارد [۲۹]. در پژوهش حاضر با توجه به اینکه وضعیت موجود اثرگذاری آزمون سراسری بر روی برنامه درسی مد نظر بوده از دیدگاه معلمان متوسطه برای بررسی این موضوع استفاده شده است.

جامعه و نمونه آماری

جامعه مورد پژوهش معلمان دوره دوم متوسطه شهرستان‌های استان تهران بوده است که تعداد آنها ۶۹۱۶ نفر بود. از این جامعه با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای تعداد ۳۶۳ معلم از ۵ شهرستان انتخاب شدند. در نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، واحدهای جامعه مورد مطالعه در طبقه‌هایی که از نظر صفت متغیر همگن‌تر هستند، گروه‌بندی می‌شوند؛ به این ترتیب تغییرات در درون گروه‌ها حداقل می‌شود [۳۱]. با توجه به روش نمونه‌گیری با استفاده از جدول تعیین حجم نمونه کوکران و با توجه به حجم جامعه شهرستان‌های استان تهران به ۵ منطقه تقسیم و از هر منطقه یک شهرستان (رودهن، قرچک، بهارستان ۲، شهر

تحصیلی دارای ارتباط نزدیک هستند و "روابط بین معلم و دانش‌آموز" را تحت تأثیر قرار می‌دهند [۲۵]. همچنین بررسی‌ها نشان می‌دهد برنامه درسی پنهان ۲۴ درصد از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را تبیین می‌کند [۲۶]. مینارشوا^۱ (۲۰۱۲) نگاهی هم به واکنش دانش‌آموزان در تقویت یا تضعیف برنامه درسی پنهان داشته و می‌گوید معمولاً دانش‌آموزان در مدرسه از طریق برنامه درسی پنهان می‌آموزند که چگونه در آزمون‌های خطیر موفق شوند، قوانین را دور بزنند، آنچه می‌خواهند رخ ندهد را در مقابل مدسه قرار دهند و معلمان را تحت تأثیر قرار دهند. گاهی اوقات روش‌هایی برای موفقیت در مدارس مطرح می‌شوند که کاملاً نانوخته و پنهان هستند. گاهی اوقات معلمان ناخواسته برنامه درسی پنهان را تدریس می‌کنند. معلمان با اهمیت دادن به دانش‌آموزانی که در آزمون‌های خطیر عملکرد بهتری دارند به نوعی رواج دهنده برنامه درسی پنهان مرتبط با آزمون هستند [۲۷]. این موضوع در روابط بین دانش‌آموزان نیز مشاهده می‌شود. این موضوع در رقابت بین دو جنس شکل شدیدتری به خود می‌گیرد. براون و همکاران تأکید می‌کنند وقتی بین سیستم سنجش و برنامه درسی تضاد و یا ناهماهنگی به وجود می‌آید گرایش‌ها به سمت آموزش‌هایی که در برنامه درسی رسمی وجود ندارد تقویت می‌شود و در این حالت برنامه درسی پنهان غلبه پیدا می‌کند.

در پاسخ به این سوال که اثرگذاری آزمون‌ها بر برنامه درسی خوب است یا بد باید گفت این وابسته به اهداف سنجش است. در مواردی که آزمون‌های خطیر و نتایج آنها برای سیستم اهمیت حیاتی دارند نباید انتظار داشته باشیم برنامه درسی در مقابل سنجش مقاومت کند [۲۸]. با توجه به آنچه گفته شد سوال اصلی که پژوهش حاضر با آن مواجه بوده این است که آزمون سراسری (کنکور) چه اثری بر عناصر برنامه درسی دارد و تبعات آن در فرایند تدریس و یادگیری چیست؟ بر این اساس سوال‌های پژوهشی زیر طرح و تلاش شده تا به آنها پاسخ داده شود.

۱- آیا آزمون سراسری بر اهداف برنامه درسی دوره متوسطه اثر منفی دارد؟
 ۲- آیا آزمون سراسری بر اجرای برنامه درسی رسمی در دوره متوسطه اثر منفی دارد؟

¹ . Minarechová, M

ری ۱، شهریار) انتخاب و پرسشنامه‌ها برای اجرا از طریق شبکه اینترنت (با توجه به شرایط همه‌گیری کرونا) ارسال شد. جزئیات حجم نمونه در جدول زیر خلاصه شده است:

جدول ۱. توزیع نمونه‌گیری

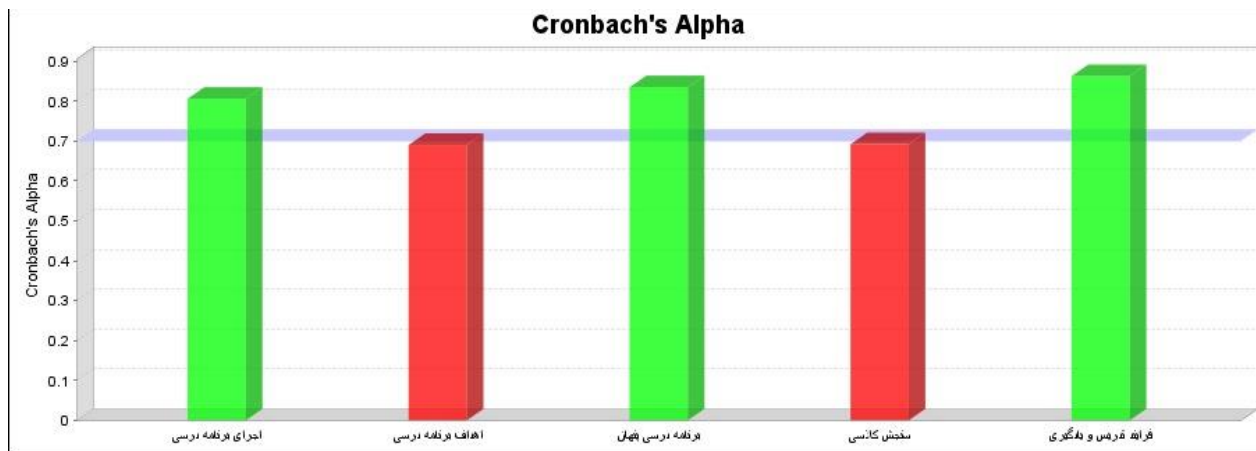
نمونه	جامعه آماری	مناطق	قطب
۲۳	۳۸	فیروزکوه	شمال شرق
	۱۴۱	دماوند	
	۱۰۸	رودهن	
	۱۴۴	پردیس	
	۴۳۱	۴ منطقه	کل
۷۴	۶۲	جوادآباد	شرق
	۴۴۰	ورامین	
	۴۴۰	پاکدشت	
	۳۷۵	فرچک	
	۱۰۱	پیشوا	کل
۱۴۱۸	۵ منطقه		
۸۱	۱۰۳	چهاردانگه	جنوب غرب
	۷۲۵	اسلامشهر	
	۴۳۷	بهارستان ۱	
	۲۷۴	بهارستان ۲	
	۱۵۳۹	۴ منطقه	کل
۵۰	۳۲۰	شهر ری ۱	مرکز
	۳۹۷	شهر ری ۲	
	۱۸۲	کهریزک	
	۴۸	فشافویه	
	۹۴۷	۴ منطقه	کل
۱۳۵	۳۶۶	رباط کریم	غرب
	۵۷۷	ملارد	
	۱۱۷۱	شهریار	
	۴۶۷	شهر قدس	
	۲۵۸۱	۴ منطقه	کل
۳۶۳	۶۹۱۶	۲۱ منطقه	کل قطب‌ها

آزمون سراسری بر هدف، اجرای برنامه، فرایند تدریس و یادگیری، سنجش کلاسی و شکل‌گیری برنامه درسی پنهان را اندازه‌گیری می‌کرد. برای بررسی روایی محتوایی، پرسشنامه در اختیار ۸ نفر از افراد آشنا با حوزه برنامه درسی

ابزارهای گردآوری داده‌ها: برای پیمایش نظرات معلمان در خصوص اثرات آزمون سراسری بر برنامه درسی از نوعی پرسشنامه اکتشافی استفاده شد. این پرسشنامه دارای ۵ بخش و ۲۰ سوال بود که نظرات معلمان در خصوص اثر

شد. پایایی برآورد شده پرسشنامه با استفاده از ضریب همسانی درونی حدود ۰/۷ است که اطلاعات آن در جدول زیر خلاصه شده است. اجرای نهایی بر بستر اینترنت و از طریق نرم‌افزار پرس‌لاین انجام گرفت.

و سنجش قرار گرفت تا در خصوص محتوای آن اظهار نظر کنند که با پاره‌های تغییرات پرسشنامه آماده اجرای مقدماتی شد. اجرای مقدماتی روی ۲۰ نفر انجام و پایایی آن برآورد و مجدداً اصلاحاتی روی پرسشنامه اعمال و آماده اجرای نهایی

نمودار ۱. برآورد پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب همسانی درونی

شیوه تحلیل داده‌ها

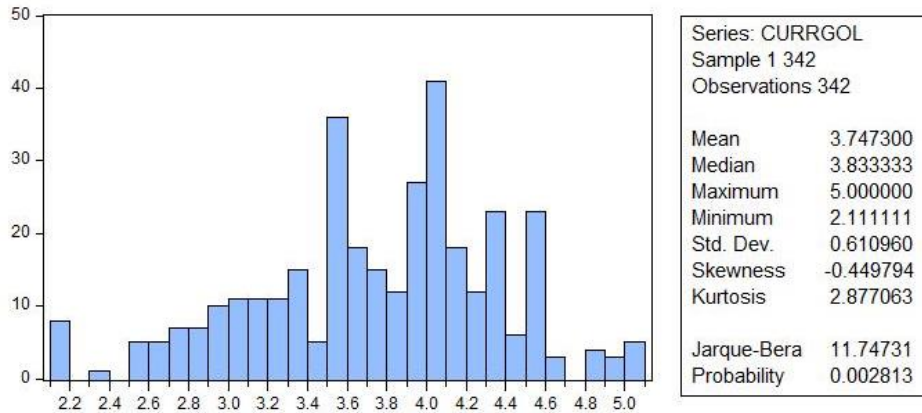
برای تحلیل داده‌های به‌دست آمده از پرسشنامه از دو روش استفاده شده است. روش اول استفاده از آزمون t برای مقایسه نظرات معلمان با میانگین جامعه فرضی است. همچنین در متغیرهای پنجگانه (شامل اهداف برنامه درسی، فرایند تدریس و یادگیری، سنجش کلاسی، اجرای برنامه و برنامه‌درسی پنهان) توصیف نتایج در قالب آماره‌های توصیفی صورت گرفته است. روش دوم استخراج مدل معادلات ساختاری است که در آن برنامه درسی پنهان محور قرار گرفته و مدل با توجه به ارتباط بقیه عناصر با کمک نرم‌افزار پی‌ال‌اس^۱ استخراج شده است. نکته قابل توجه این است که برای بررسی فرض نرمال بودن از آماره jarque-bera و

kurtosis در محیط نرم‌افزاری Eviews استفاده شده است. هرچند نتایج این آماره‌ها نشان داد که توزیع داده‌ها نرمال نیست اما به دلیل زیاد بودن حجم نمونه (بالاتر از ۳۰۰) می‌توان از آمار پارامتری نیز استفاده کرد.

یافته‌ها

سوال اول: آیا آزمون سراسری بر اهداف برنامه درسی دوره متوسطه اثر منفی دارد؟
در بخش یافته‌ها در مورد هر سوال بررسی نرمال بودن توزیع نظرات معلمان انجام شده است که اطلاعات این آزمون در مورد سوال اول در نمودار و جدول زیر خلاصه شده است.

^۱. PLS

نمودار ۱. بررسی فرض نرمال بودن توزیع داده های مقوله هدف

حاکمی از برقرار نبودن فرض نرمال بودن داده‌ها است. با توجه به حجم نمونه و عدد فوق می‌توان از آزمون پارامتری برای تحلیل استفاده کرد.

برای پاسخ به پرسش اول که آیا آزمون سراسری از نظر معلمان دوره دوم متوسطه بر اهداف اثر منفی دارد یا خیر از آزمون تی مستقل استفاده شده که اطلاعات آن در جدول ۲ حاکمی از پاسخ مثبت به این سوال است.

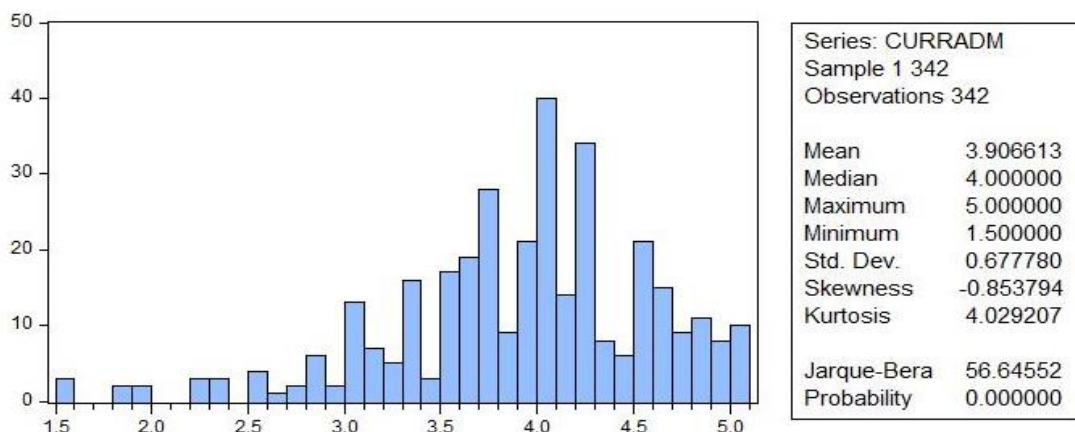
اطلاعات نمودار ۱ نشان می‌دهد توزیع نظرات معلمان در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر اهداف برنامه درسی دوره متوسطه تقریباً متوازن است. تمرکز داده‌ها و اطلاعات در طیف ۲/۸ تا ۴/۶ قرار گرفته که به نوعی نشان می‌دهد در دیدگاه‌های معلمان در مورد اثرگذاری منفی آزمون سراسری بر اهداف برنامه درسی به نوعی پراکندگی وجود دارد. ضریب Jarque-bera عدد ۱۱/۷۵ را نشان می‌دهد که

جدول ۲. مقایسه نظرات معلمان با متوسط جامعه در خصوص اثر آزمون سراسری بر اهداف برنامه درسی

روش	میانگین نمونه	انحراف معیار	T	میانگین جامعه	درجه اطمینان
آزمون T	۳/۷۵	۰/۶۱	۲۲/۶۲	۳	۰/۰۰۰

پرسشنامه تحلیل شد که اطلاعات آن در نمودار و جدول زیر خلاصه شده است:

سوال دوم: آیا آزمون سراسری بر اجرای برنامه درسی رسمی در دوره متوسطه اثر منفی دارد؟
برای بررسی نظرات معلمان دوره دوم متوسطه در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر اجرای برنامه اطلاعات حاصل از

نمودار ۲. بررسی فرض نرمال بودن توزیع داده‌های اجرای برنامه درسی

با توجه به حجم نمونه و عدد فوق می‌توان از آزمون پارامتری برای تحلیل استفاده کرد. برای پاسخ به این پرسش که آیا آزمون سراسری از نظر معلمان دوره دوم متوسطه بر اجرای برنامه اثر منفی دارد یا خیر از آزمون تی مستقل استفاده شده که اطلاعات آن در جدول ۳ حاکی از پاسخ مثبت به سوال دوم است.

اطلاعات نمودار ۲ نشان می‌دهد توزیع نظرات معلمان در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر اهداف برنامه درسی دوره متوسطه تقریباً با کمی چوله منفی متوازن است. در واقع داده‌ها در بازه ۲/۵ تا ۵ توزیع شده‌اند که حاکی از توافق نظر در مورد آیتم‌های مربوط به اجرای برنامه درسی هستند، ضریب Jarque-bera عدد ۵۷/۴۲ را نشان می‌دهد که حاکی از برقرار نبودن فرض نرمال بودن داده‌ها است.

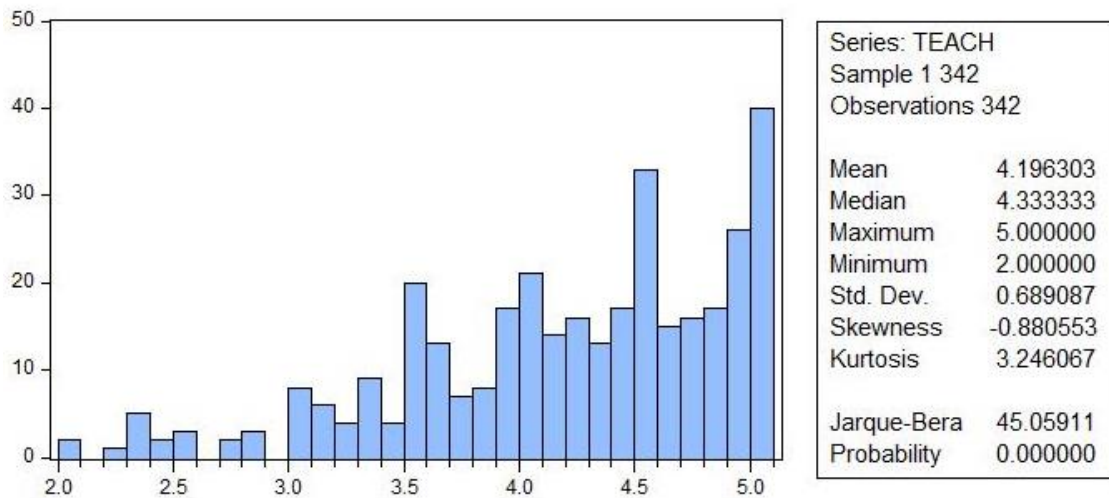
جدول ۳. مقایسه نظرات معلمان با متوسط جامعه در خصوص اثر آزمون بر اجرای برنامه درسی

روش	میانگین نمونه	انحراف معیار	T	میانگین جامعه	درجه اطمینان
آزمون T	۳/۹	۰/۶۷	۲۳/۸۶	۳	۰/۰۰۰

فرایند تدریس و یادگیری اطلاعات حاصل از پرسشنامه تحلیل شد که اطلاعات آن در دو نمودار و جدول زیر خلاصه شده است:

سوال سوم: آیا آزمون سراسری بر فرایند تدریس و یادگیری در دوره متوسطه اثر منفی دارد؟ برای بررسی نظرات معلمان دوره دوم متوسطه در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر

نمودار ۳. بررسی فرض نرمال بودن توزیع داده های تدریس و یادگیری

نمونه و عدد فوق می توان از آزمون پارامتری برای تحلیل استفاده کرد. برای پاسخ به این پرسش که آیا آزمون سراسری از نظر معلمان دوره دوم متوسطه بر فرایند تدریس و یادگیری اثر منفی دارد یا خیر از آزمون تی مستقل استفاده شده که اطلاعات آن در جدول ۴ حاکی از پاسخ مثبت به سوال سوم پژوهش است.

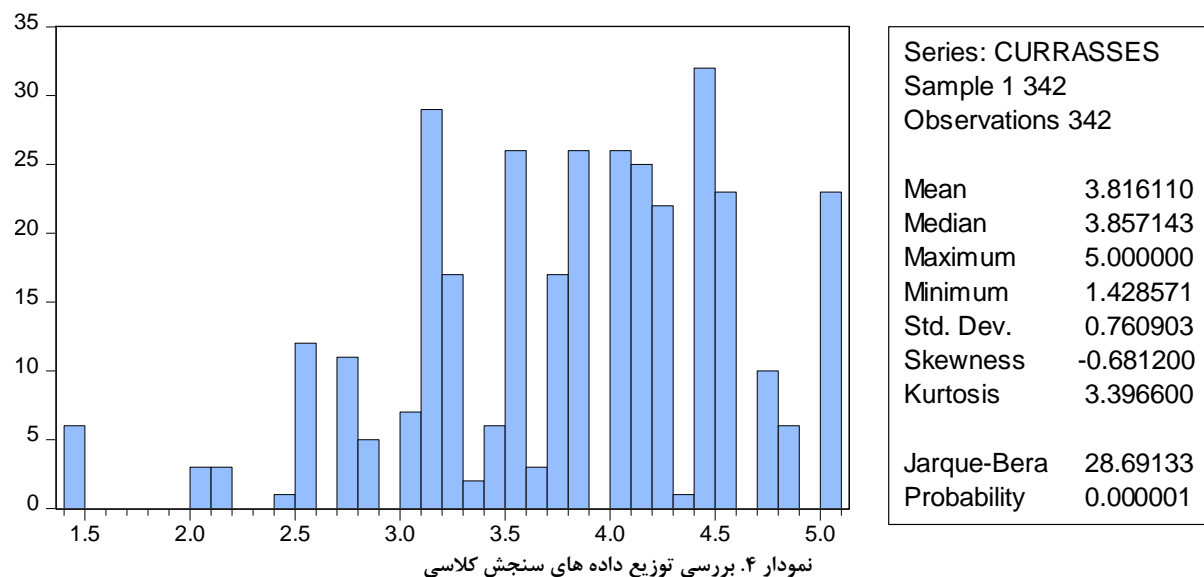
اطلاعات نمودار ۳ نشان می دهد توزیع نظرات معلمان در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر فرایند تدریس و یادگیری دوره متوسطه نرمال نیست. دامنه پاسخها بالاتر از عدد ۳ است و این امر حاکی از نزدیک بودن دیدگاهها در خصوص آیتهمهای مربوط به تدریس و یادگیری است. ضریب Jarque-bera عدد ۳۷/۴۲ را نشان می دهد که حاکی از برقرار نبودن فرض نرمال بودن دادهها است. با توجه به حجم

جدول ۴. مقایسه نظرات معلمان با متوسط جامعه در خصوص اثر آزمون بر فرایند تدریس و یادگیری

روش	میانگین نمونه	انحراف معیار	T	میانگین جامعه	درجه اطمینان
آزمون T	۴/۱۵	۰/۷۲	۲۹/۷۵	۳	۰/۰۰۰

حاصل از پرسشنامه تحلیل شد که اطلاعات آن در نمودار و جدول زیر خلاصه شده است:

سوال چهارم: آیا آزمون سراسری بر فرایند سنجش کلاسی در دوره متوسطه اثر منفی دارد؟
برای بررسی نظرات معلمان دوره دوم متوسطه در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر فرایند سنجش کلاسی اطلاعات

برای پاسخ به این پرسش که آیا آزمون سراسری از نظر معلمان دوره دوم متوسطه دوم بر فرایند سنجش کلاسی اثر دارد یا خیر از آزمون تی مستقل استفاده شده که اطلاعات آن در جدول ۵ حاکی از پاسخ مثبت به سوال چهارم است.

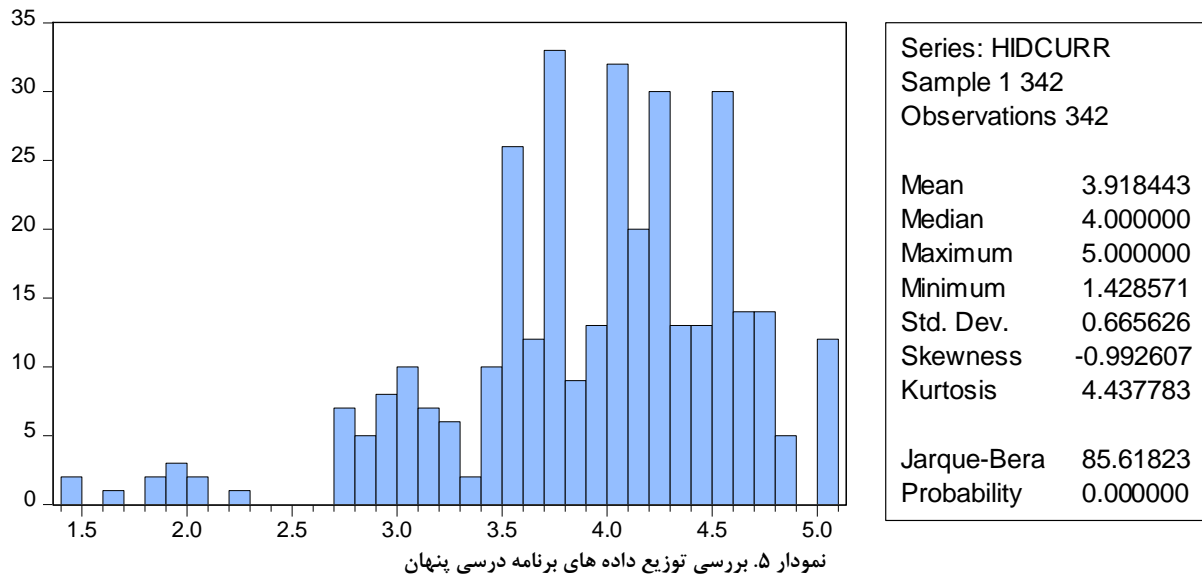
اطلاعات نمودار ۴ نشان می‌دهد توزیع نظرات معلمان در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر فرایند سنجش کلاسی دوره متوسطه نرمال نیست. دامنه پاسخ‌ها بین ۲/۵ تا ۵ است و این حاکی از نزدیک بودن تنوع دیدگاهها در خصوص آیتم-های مربوط به سنجش کلاسی است. ضریب Jarque-bera عدد ۲۸/۶۹ را نشان می‌دهد که حاکی از برقرار نبودن فرض نرمال بودن داده‌ها است. با توجه به حجم نمونه و عدد فوق می‌توان از آزمون پارامتری برای تحلیل استفاده کرد.

جدول ۵. مقایسه نظرات معلمان با متوسط جامعه در خصوص اثر آزمون سراسری بر فرآیند سنجش کلامی

روش	میانگین نمونه	انحراف معیار	T	میانگین جامعه	درجه اطمینان
آزمون T	۳/۸۲	۰/۷۶	۱۹/۸۳	۳	۰/۰۰۰

اطلاعات حاصل از پرسشنامه تحلیل شد که اطلاعات آن در نمودار و جدول زیر خلاصه شده است:

سوال پنجم: آیا آزمون سراسری منجر به شکل‌گیری برنامه درسی پنهان در دوره متوسطه می‌شود؟
 برای بررسی نظرات معلمان دوره دوم متوسطه در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر شکل‌گیری برنامه درسی پنهان

است. با توجه به حجم نمونه و عدد فوق میتوان از آزمون پارامتری برای تحلیل استفاده کرد. برای پاسخ به این پرسش که آیا آزمون سراسری از نظر معلمان دوره دوم متوسطه دوم بر شکل گیری برنامه درسی پنهان اثر دارد یا خیر از آزمون تی مستقل استفاده شده که اطلاعات آن در جدول ۶ حاکی از پاسخ مثبت به آخرین سوال پژوهش است.

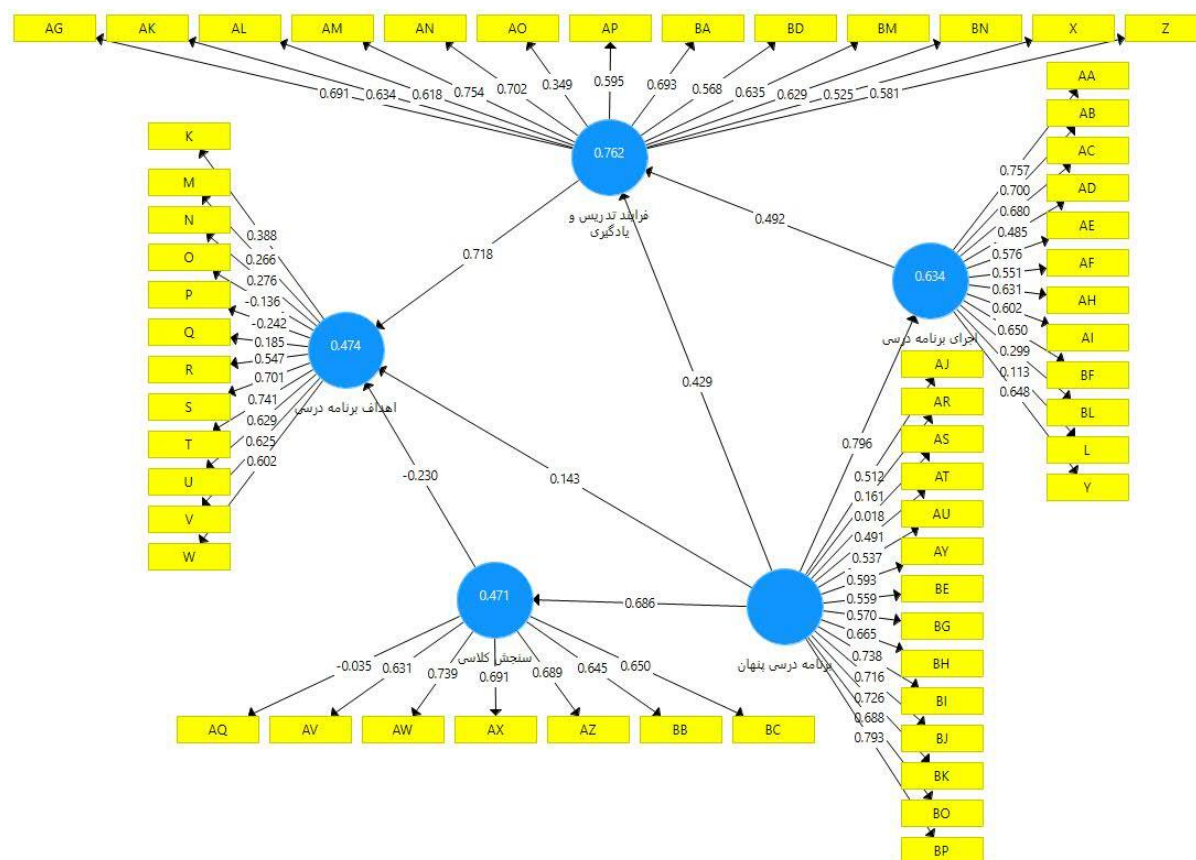
اطلاعات نمودار ۵ نشان می دهد توزیع نظرات معلمان در خصوص اثرگذاری آزمون سراسری بر شکل گیری برنامه درسی پنهان در دوره متوسطه نرمال نیست. دامنه پاسخها بین ۲/۸ تا ۴/۵ حاکی از نزدیک بودن تراکم دیدگاهها در خصوص آیتم های مربوط به برنامه درسی پنهان در بالاتر از میانگین است. ضریب Jarque-bera عدد ۸۵/۵۱ را نشان می دهد که حاکی از برقرار نبودن فرض نرمال بودن داده ها

جدول ۶. مقایسه نظرات معلمان با متوسط جامعه در خصوص آزمون سراسری و شکل گیری برنامه درسی پنهان

روش	میانگین نمونه	انحراف معیار	T	میانگین جامعه	درجه اطمینان
آزمون T	۳/۹۲	۰/۶۶	۲۵/۵۱	۳	۰/۰۰۰

آزمون سراسری قرار دارد. از سوی دیگر از نظر معلمان اهداف کمتر تحت تأثیر هستند و دلیل این امر را می توان سیستم متمرکز نظام آموزشی دانست. مدل نهایی یافته های مربوط به نظرات معلمان نیز این موضوع را تأیید می کند. همانطور که شکل ۱ نشان می دهد بار عاملی فرایند تدریس و یادگیری از بقیه مؤلفه ها بالاتر است.

در کل می توان گفت از نظر معلمان بیشترین اثرپذیری مربوط به تدریس و یادگیری و سپس شکل گیری برنامه درسی پنهان، اجرای برنامه، سنجش کلاسی و در نهایت اهداف است. این یافته ها ما را به این موضوع خیلی مهم هدایت می کند که از نظر معلمان فرایند تدریس و یادگیری بیشتر از بقیه مؤلفه های برنامه درسی تحت تأثیر منفی

شکل ۱. مدل ارتباطی مولفه‌های برنامه درسی

ابعاد و مؤلفه‌های آن کدامند؟ پاسخ به چنین سوالی قطعاً آسان نیست زیرا تقابل و برخورد دو پدیده برنامه درسی و آنچه آزمون سراسری (کنکور) نام دارد خیلی قابل پیش‌بینی نیست. از این رو تلاش شد تا موضوع از چند زاویه مورد بررسی قرار گیرد.

کلیات و جمع‌بندی یافته‌های پژوهش حاکی از این است که موفقیت در آزمون سراسری و تبدیل شدن آن به قرار گرفتن در مسیر خوشبختی و آینده روشن شاید کلید اصلی قدرت گرفتن کنکور و توجه بیش از حد به آن در نزد والدین و دانش‌آموزان باشد. این قدرت زیاد با خود ناهنجاری‌هایی را نیز به دنبال دارد که همه ذینفعان به نوعی درگیر آن می‌شوند تا جایی که دو مسیر در مقابل نظام آموزشی قرار می‌گیرد [۳۲]: مسیر اول تعلیم و تربیت براساس اهداف و اسناد بالادستی و بدون تمرکز بر قبولی در آزمون سراسری و مسیر دوم قرار گرفتن مدرسه و ظرفیت آن در خدمت بالا بردن ضریب موفقیت دانش‌آموزان در کنکور.

اگر مدل ارتباطی را اینگونه در نظر بگیریم که اهداف، فرایند تدریس و یادگیری، اجرای برنامه و سنجش کلاسی در قالب برنامه درسی رسمی و برنامه درسی پنهان به عنوان محصول اثرگذاری آزمون سراسری بر آنها در ارتباط مستقیم با هر یک از مؤلفه‌های فوق است، می‌توان گفت اجرای برنامه درسی در مرتبه اول شکل‌گیری برنامه درسی پنهان بر اثر آزمون سراسری قرار دارد. بار عاملی ۰/۷۹ این امر را تأیید می‌کند. در مقابل اهداف برنامه درسی کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده است؛ بار عاملی ۰/۱۴ نشان دهنده این موضوع است. سنجش کلاسی با بار عاملی ۰/۶۸ و فرایند تدریس و یادگیری ۰/۴۲ اثر بینابینی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

سوالی که پژوهش حاضر با آن مواجه بود و پژوهشگر را وارد فرایند طراحی و اجرای یک تحقیق پیمایشی ساخت این بود که آیا آزمون سراسری بر برنامه درسی دوره متوسطه دوم اثر منفی دارد؟ اگر چنین است این اثر چگونه است و

تحصیل در دانشگاه، آزمون سراسری به عنوان تنها مسیر بالاتباع نیاز و گرایش اجتماعی زیادی برای گرایش به آن وجود دارد و نمی‌توان یکطرفه به بررسی موضوع پرداخت. از یک طرف وزارت آموزش و پرورش از تخریب، انحراف و اثرگذاری کنکور بر برنامه‌های درسی، فرایند تدریس و یادگیری و ساختار مدرسه و معلم و دانش‌آموز شکایت دارد و از طرف دیگر نظام آموزش عالی به دنبال روشی بوده که ضمن عادلانه بودن بتواند دقیق عمل کرده و عملکرد داوطلبان متقاضی ادامه تحصیل در دانشگاه را مورد سنجش قرار داده، رتبه‌بندی کرده و به عنوان ورودی به دانشگاه‌ها معرفی کند. استدلال‌های طرفین در این خصوص بیانگر پیچیده بودن این پدیده و عدم وجود مکانیسم جایگزین برای آن است.

مدل به‌دست آمده در پژوهش حاضر موضوع اثرپذیری مستقیم فرایند تدریس و یادگیری از کنکور را مورد تأکید قرار داد و براساس بسیاری از پژوهش‌ها تدریس محل شکل-گیری فرایندهای موازی و برنامه درسی پنهان است. اینکه نظام آموزشی در مقابل آزمون سراسری چه راهبردی را در پیش بگیرد که از یک طرف دانش‌آموزان بتوانند این سد را با موفقیت پشت سر بگذرانند و از طرف دیگر برنامه درسی رسمی نیز آسیب نبیند موضوعی نیست که به سادگی بتوان برای آن راهکار مشخصی ارائه کرد. نتایج مطالعه حاضر نشان داد که در تقابل برنامه درسی و آزمون سراسری، غلبه با کنکور است و نظرات متخصصان و معلمان وضعیت بحرانی را در مدارس نشان می‌دهد. براین اساس نظام آموزشی باید به سرعت راهبرد خود را در مقابل این شرایط مشخص کند.

منابع

- 1- Van den Akker J. Curriculum perspectives: An introduction. In Curriculum landscapes and trends. ۲۰۰۴. Springer, Dordrecht. (pp:1-10).
۲. سبحانی نژاد م، احمدی پ، امیری م. سازماندهی میان رشته ای برنامه درسی با تأکید بر اثربخش سازی محتوای دروس فصلنامه پژوهش های آموزش و یادگیری دانشگاه شاهد ۱۳۹۴ (۹۷-۱۲۲).
3. Nagy P. The three roles of assessment: Gatekeeping, accountability, and instructional diagnosis Canadian Journal of Education/Revue canadienne de l'éducation 2000, 262-279.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد بسیاری از مدارس به ناچار و تحت فشار بسیار زیاد بیرونی و ناخودآگاه مسیر دوم را انتخاب می‌کنند، زیرا همانطور که بیان شد موفقیت در آزمون سراسری ملاک موفقیت مدارس و حتی نظام آموزش متوسطه شده است. این یافته با پژوهشی سازگار است در اولین سوال پژوهشی در مطالعه حاضر موضوع اثرپذیری اهداف از آزمون سراسری مورد بررسی قرار گرفت [۳۳]. نقش هدف آن است که نوع تغییراتی را که مورد انتظار است مشخص می‌کند و به برنامه درسی جهت می‌دهد. نخستین عنصر برنامه ریزی درسی در مبحث طراحی، هدف‌گذاری است. هدف در واقع می‌تواند شیرازه برنامه باشد و آن را در مقابل عوامل اثرگذار درون و برون سیستم حفظ کند. در نظام آموزشی کشورمان به دلیل متمرکز بودن اهداف کلی معمولاً از بالا و در قالب کتاب و برنامه به مدارس ابلاغ میشود بنابراین از سطوح پایین سیستم خیلی اثر نمی‌پذیرد. اما اهداف خرد می‌توانند از عوامل مختلف اثر بپذیرند و یافته‌های این پژوهش نشان داد که اهداف خرد در آموزش دوره دوم متوسطه به دلیل غلبه کنکور در موارد بسیاری یا تغییر داده شده و یا به طور کلی نادیده گرفته شده است. در مقایسه متغیرها در پژوهش حاضر مشخص شد اهداف نسبت به سایر عناصر اثرپذیری کمتری از آزمون سراسری دارند و این با پژوهش که در آن اثرپذیری اهداف شناختی و عاطفی را از آزمون‌های پایانی دبیرستان مورد بررسی قرار داده‌اند هماهنگ است [۳۳]. دلیل اثرپذیری کمتر اهداف این است که در نظام آموزشی کشورمان مدارس و خرده سیستم‌ها در تدوین اهداف نقش زیادی ندارند و نظام آموزشی به صورت متمرکز اقدام به هدف‌گذاری برای زیر سیستم‌ها می‌کند. این اهداف فقط در سطح خرد از عوامل بیرونی اثر می‌پذیرند.

بر اساس مدل مفهومی پژوهش، تلقی پژوهشگر این بود که فشار کنکور بر پیکره مدرسه علی‌الخصوص اهداف، تدریس و یادگیری و فرایند اجرا مدرسه را در مسیر تن دادن به فرهنگ‌ها، روش‌ها و شیوه‌هایی قرار می‌دهد که در برنامه درسی پیش‌بینی نشده‌اند و ما آن‌ها را برنامه درسی پنهان می‌نامیم [۳۴].

به طور کلی می‌توان گفت یافته‌های این پژوهش با ادبیات ملی و بین‌المللی در حوزه سنجش و اثرات آن بر برنامه درسی سازگار است و منافات جدی با آن‌ها ندارد. موضوعی که باید به آن توجه داشت این است که به دلیل عدم وجود مکانیسمی قابل اعتماد برای ورود داوطلبان متقاضی ادامه

۱۶. فاتح‌آبادی ج، شلانی ب، صادقی س. بررسی تاثیر آزمون سراسری دانشگاه‌ها بر دانش آموزان و خانواده های ایرانی . روانشناسی فرهنگی ۱۳۹۶ سال اول . شماره ۲ .
- 17- Sullivan G. The impact of high stakes testing on curriculum, teaching, and learning 2006 (Doctoral dissertation, Virginia Tech).
18. Gere R, Tucker B. How Standardized Tests Shape—and Limit—Student Learning: A Policy Research Brief Produced by the National Council of Teachers of English 2014.
19. Abu-Alhija F. Large-scale testing: Benefits and pitfalls. *Studies in educational evaluation* 2007, 33(1), 50-68.
۲۰. قلی‌پور ر، وثوقی ع. تحلیل سیاست‌پژوهانه قانون سنجش و پذیرش دانشجو در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی. مطالعات منابع انسانی ۱۳۹۳ سال ۳، شماره ۱۱.
۲۱. میرزایی ع، روشنی ن. تاثیر آزمون سرنوشت ساز کنکور بر فرآیند تدریس و یادگیری زبان انگلیسی در ایران. فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه ۱۳۹۱ شماره دوم .
22. erliner D. Rational responses to high stakes testing: The case of curriculum narrowing and the harm that follows. *Cambridge Journal of Education* 2011, 41(3), 287-302.
۲۳. خیجی ع، سعیدی مقدم ا، سندگل موخر ح، سمیعی ه. برنامه درسی پنهان. مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین در علوم انسانی ۱۳۹۵.
24. ami, Y, Marsooli, H, Ashouri M. Hidden curriculum effects on university students' achievement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 2014, 114, 798-801.
25. ayanfar F. The Effect of Hidden Curriculum on Academic Achievement of High School Students. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences* 2013. Available Online at www.irjabs.com ISSN 2251-838X / Vol, 5 (6): 671-681 Science Explorer Publications.
26. oohar-Jennings J. Learning to label: socialisation, gender, and the hidden curriculum of high-stakes testing. *British Journal of Sociology of Education* 2008, 29(2), 149-160.
27. Minarechová, M. Negative impacts of high-stakes testing. *Journal of Pedagogy*, 2012, 3(1), 82-100.
28. Mehrens, W. A. Consequences of assessment: What is the evidence. Large-
4. Smeed J, Bourke T, Nickerson J, Corsbie T. Testing times for the implementation of curriculum change: Analysis and extension of a curriculum change model 2015 SAGE Open, 5(2), 2158244015581018.
5. tiggins R. Assessment through the student's eyes. *Educational leadership* 2007, 64(8), 22
6. Stiggins R. From formative assessment to assessment for learning: A path to success in standards-based schools. *Phi Delta Kappan* 2005, 87(4), 324-328.
7. Paulo A. Harnessing assessment's power to improve students' learning and raise achievements. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research* 2014, 8(1).
8. Stecher M. Consequences of large-scale, high-stakes testing on school and classroom practice. In L. Hamilton, M.B. Stecher, & S.P. Klien (Eds.), *Making sense of test-based accountability in education* 2002 Santa Monica, CA, RAND.
9. Brown M. The Effects of Reform Mathematics Curriculum on Student Achievement 2001.
10. Mehrens W. National tests and local curriculum: Match or mismatch? *Educational Measurement: Issues and Practice* 1984, 3(3), 9-15.
11. Willis P. Education, cultural production and social reproduction. *Journal of sociology of education* 1984, 5 (2), 105-115.
12. Crocco M, Costigan A. The narrowing of curriculum and pedagogy in the age of accountability urban educators speak out. *Urban Education* 2007, 42(6), 512-535.
13. Polesel J, Rice S, Dulfer N. The impact of high-stakes testing on curriculum and pedagogy: A teacher perspective from Australia. *Journal of Education Policy* 2014, 29(5), 640-657.
14. Wright W. The effects of high stakes testing in an inner-city elementary school: The curriculum, the teachers, and the English language learners. *Current Issues in Education* 2002, 5.
15. Bell P, Lentz F, Graden J. Effects of curriculum-test overlap on standardized test scores: Identifying systematic confounds in educational decision making. *School Psychology Review* 1992.

۳۳. شایسته فر، پ؛ کیانی، غ؛ نوروزی م. بررسی آثار و تبعات کنکور حذف کنکور سراسری در نظام آموزش عمومی زبان انگلیسی کشور: دیدگاه صاحب نظران و معلمان زبان انگلیسی. ۱۳۹۶، فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه. شماره سوم

۳۴. هاشمی، ا و خدابخشی صادق آبادی، ف. برنامه درسی پنهان و نقش آن در یادگیری دانش آموزان. ۱۳۹۶، مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، دوره ۲، سال ۸، ۴۲-۲۸.

۳۵. حامدی‌نسب ص و عسگری علی. بررسی رابطه خوش‌بینی علمی و انگیزه پیشرفت با توجه به نقش واسطه‌گری خودکارآمدی تحصیلی. فصلنامه پژوهش‌های آموزش و یادگیری دانشگاه شاهد ۱۳۹۴ دوره ۱۵؛ شماره: ۲ (۴۹-۶۱).

scale assessment programs for all students: Validity, technical adequacy, and implementation, 2002, 149-177.

۲۹. سرمد ز، بازرگان ع؛ حجازی، ز. روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران ۱۳۸۰.

۳۰. دلاور، ع. روش‌های تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی. تهران، ۱۳۸۵.

۳۱. هومن، ح. شناخت روش علمی در علوم رفتاری. تهران، ۱۳۹۲.

۳۲. یارمحمدیان ا، سهرابی ن، عریضی سامانی ح. بررسی و مقایسه ی تاثیر کنکور بر وضعیت روانی و شخصیتی راه یافته گان و راه نیافته گان به دانشگاه و خانواده های آنان. مطالعات روان‌شناختی ۱۳۸۴ دوره ۱، شماره ۲ و ۳، ۱۲۳-۱۴۰.